

RECONeixEMENT I
HOMENATGE A RAFAEL
PATXOT I JUBERT

JOAQUIM MALUQUER

Catalunya ha contret un deute de gratitud amb un irrepetible Rafael Patxot i Jubert, científic i mecenes. La seva actuació, que s'inicià a finals del s. XIX, cobreix amb plena continuïtat fins l'any 1936, tot i que, d'edat ja avançada i a l'exili, encara dugué a terme diverses realitzacions. D'ell ha escrit Joan Fuster que, en el període assenyalat, només sobresortiren en el nostre país dos grans mecenes: Francesc Cambó i Rafael Patxot. I l'historiador Josep M. Roig Rosich manifesta la mateixa opinió, tot subratllant la generositat d'en Patxot, l'absència de propòsits polítics, la voluntat de no deixar mai estroncar una manifestació catalana, així com una càrrega sentimental força efectiva.

El Montseny ha estat un dels escenaris on Rafael Patxot ha deixat la marca del seu geni. I, precisament, és en el Montseny on ara se li reconeixen les seves aportacions a la nostra cultura i, per tant, a la nostra construcció nacional. Per tal de donar-ho a conèixer, Joan Campaña i Ros, president de l'Associació d'Amics del Montseny, ha volgut que ho exposi. I així ho tracto de fer, amb satisfacció i agraïment a la figura homenatjada, en el present text: una semblança de Rafael Patxot i la seva obra; a continuació, un altre escrit sobre l'obra del mecenes al Montseny, això és, la Masia Mariona, esdevinguda seu del Parc Natural i de l'exposició permanent titulada *Univers Patxot*.

Aquest esbós de la vida i l'obra de Rafael Patxot és molt succint, a estones gairebé telegràfic, tot i que moltes de les seves realitzacions serien acompanyades d'estudis monogràfics. Algunes de les destacades –com l'Estudi de la Masia Catalana i l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya– només es citen, ja que les retrobarem en la descripció i comentari de l'exposició permanent *Univers Patxot*, que figura a la segona part de la present col·laboració.

* * *

La nissaga dels Patxot, d'origen occità, s'establí a Sant Feliu de Guíxols. La referència familiar més antiga que coneixem és la d'un marí del s. XVIII que navegà fins al port d'Arkàngel, a la mar Blanca, al nord de Rússia. El seu avi, enèrgic alcalde de la seva vila, i el pare, sensible i dotat per la música. Afegim que l'activitat familiar era la fabricació de taps de xampany, de reconeguda qualitat –l'aprofitament del suro, típica de l'Empordà–, origen de la fortuna del llinatge.

Rafael Patxot nasqué a Sant Feliu de Guixols el 8 de maig de 1872. Una infància vora el mar. Estades a Barcelona, després a París, i ampliació a Londres i Cambridge. Els estudis a l'estranger van formar-lo com a científic, però fou a l'Anglaterra victoriana on es determinà ideològicament.

L'any 1894, un Rafael molt jove es casà amb la seva parenta Lluïsa Rabell i Cibils. D'aquest matrimoni nasqueren tres filles: Montserrat, Maria i Concepció. Les dues primeres traspassaren en plena joventut. Retinguem la Maria, que donarà el nom a la Masia Mariona. Així mateix, s'hagué de fer càrrec de la direcció de la fàbrica, en detriment dels seus ideals científics i universitaris.

La primera manifestació de la personalitat de Rafael Patxot fou la científica. Quan només tenia vint-i-quatre anys va dotar-se d'un observatori astronòmic, que derivaria en meteorològic, instal·lat a la seva vila natal. Així, apareix l'observador de la natura doblat de matemàtic, complementat amb el pensador que corona l'edifici mental.

Cap a l'any 1900 la família Patxot va deixar Sant Feliu de Guíxols i s'instal·là a Barcelona, on Rafael col·laboraria amb el seu sogre –comerciant amb Sudamèrica– i, alhora, establiria un fecund intercanvi amb el món intel·lectual modernista, sens dubte molt estimulants a l'hora d'exercir els seus mecenatges. Així, s'integrà a la penya de L'Avenç –emblemàtica d'aquest moviment–, publicà quatre traduccions a la Biblioteca Popular de l'Avenç, i col·laborà a la *Il·lustració Catalana*. Patxot, a més, intimà amb Joan Maragall, tingué relació amb Mn. Antoni Alcover, Mn. Norbert Font i Sagué, Eugeni d'Ors, Pere Coromines i altres personalitats d'aquell període.

Els primers mecenatges de Rafael Patxot foren els que ell mateix anomenà "Fundacions familiars de recordança": en memòria de la filla Montserrat (1919) i de la mare, Clara Jubert (1920), ambdues en favor de noies i dones guixolenques; i en memòria de la filla Maria (1925), per becar joves catalanes.

En la mateixa línia familiar, Patxot establí com a fundacions, dues sèries de concursos: musicals, en memòria del pare (1919), i històrics i socials, en record de l'avi (1920). Tant en l'un com en l'altre, hi trobem els noms més destacats del seu temps, tant de musicòlegs i compositors, com d'historiadors catalans i estrangers.

Rafael Patxot també convocà concursos per premiar treballs científics i matemàtics, que es publicaren a les *Memòries Patxot*.

El nostre mecenes fou tot un excursionista, com el lector tindrà ocasió d'aprofundir en la segona part d'aquesta informació. Així, l'any 1923 li van oferir la presidència del Centre Excursionista de Catalunya, que, atès el seu caràcter independent, no va acceptar, però volgué compensar la negativa ins-

Rafael Patxot i Jubert, mecenes i científic (Sant Feliu de Guíxols 1872-Ginebra 1964).

tituint la Medalla d'Or del CEC, que va atorgar-se, des de 1923 a 1935, a tretze personalitats destacades de la Catalunya d'aleshores. Com gairebé totes les iniciatives endegades en sòl català per Rafael Patxot, la sublevació-revolució del 1936 l'estroncà per sempre més.

L'any 1919 Rafael Patxot es va fer càrrec, com a marmessor, de l'herència de la seva cunyada Concepció Rabell i Cibils, vídua sense fills d'un acabat indià. D'acord amb el testament de Concepció, en Patxot tenia plena llibertat per decidir l'aplicació dels béns hereditaris, que destinà al que ell anomenava amb ironia "beneficència intel·lectual". Així doncs, constituí la Fundació Concepció Rabell i Cibils, que li va permetre d'ampliar la seva gran obra de mecenatge amb dues iniciatives que arribaren just a temps per preservar un valiosíssim patrimoni de la nostra cultura popular: l'*Estudi de la Masia Catalana* i l'*Obra del Cançoner Popular de Catalunya*. Anticipem que tant l'una com l'altra s'expliquen al públic en sengles cambres de la ja esmentada exposició permanent *Univers Patxot*.

Les activitats de la Fundació Concepció Rabell i Cibils no es limitaren pas a les dues obres cabdals enunciades. La creativitat de Rafael Patxot es manifestà en una munió de premis i concursos que només apuntarem:

–El Premi als Jocs Florals (1921-1936), dedicat al millor llibre de prosa literària. Entre els guanyadors apareixen alguns dels noms més rellevants de les nostres lletres del segle XX, que van de Prudenci Bertrana a Josep Pla.

–A més dels guardons musicals en record del seu pare, Eusebi Patxot i Llagostera, l'any 1920 el seu fill Rafael instituí una nova sèrie de premis en col·laboració amb l'Orfeó Català, i amb noms com Eduard Toldrà i Joan Llongueras entre els vencedors.

–Aquell mateix any 1920, la Fundació es comprometé a sufragar la publicació de les cròniques nacionals, que efectuaria l'Institut d'Estudis Catalans. Només s'arribà a editar la *Gesta Comitum Barcinonesium*.

En el període comprès entre 1921 i 1925, es subvencionà la Reial Acadèmia de Bones Lletres. I, sense entrar en més detalls, anotem que Rafael Patxot, també destinà fons fundacionals als seus benivolguts estudis meteorològics.

El pronunciament del general Primo de Rivera, l'any 1923, i la subsegüent dictadura, estimulà i provocà un canvi d'escala qualitatiu en el mecenatge exercit per en Patxot.

En un home com ell, d'un civisme sense clivelles i d'un nacionalisme de pedra picada, les mesures repressores de la llengua i de la cultura el van empènyer a posar el seu esforç personal i la seva fortuna al servei de Catalunya.

En primer lloc, reordenà les seves nombroses i sovint disperses activitats, dotant-les d'una organització més eficaç centrada en la Institució Patxot. Fins llavors havia cercat la col·laboració d'entitats populars per desplegar les

seves iniciatives, però la dictadura les interferia, i li calgué establir una oficina presidida per un Consell de la Institució, que començà el seu funcionament l'any 1926. Les dues accions més destacades de la Institució Patxot en aquest període dictatorial foren: el suport a l'Institut d'Estudis Catalans, i l'actuació en l'àmbit internacional.

Incondicional de l'obra de Prat de la Riba, el nostre mecenes suplí la subvenció pública que fins llavors rebia l'IEC, fent-se càrrec de les seves nombroses, variades i valuoses publicacions.

Afegim que, a més, la Institució Patxot publicà obres tals com la *Quaresma de Sant Vicent Ferrer* (València, 1413), el *Llibre de les Solemnitats de Barcelona* o l'*Atlas pluviomètric de Catalunya*, de Joaquim Febrer, entre moltes altres.

Rafael Patxot volia que "Catalunya donés, des del camp internacional, una resposta a la Dictadura militar". Així fou com l'any 1928 proposà un concurs referent a les influències del dret i les institucions internacionals sobre el dret públic interior. Aquest concurs el patrocinà el Tribunal Permanent de Justícia Internacional de La Haia. I s'establí un jurat internacional que recomanà l'obra presentada pel Dr. Rudolf Laun, que s'edità en alemany, l'any 1933, i que Patxot va glossar en un extens article titulat "Història discreta d'un llibre" (*La paraula cristiana*, 1935).

Patxot també subvencionà l'*Atlas Internacional dels núvols*, com es detallarà en la descripció de la nova seu del Parc Natural del Montseny.

Aquest incansable Rafael Patxot, en el marc de la seva Institució, projectava aplegar un *Llegendari català*. A tal efecte convocà tres concursos -1926, 1928 i 1930-, presidits per Rossend Serra i Pagés, obtenint un molt nombrós recull de narracions històrico-llegendàries, que renunciem a detallar. Una anàlisi solvent d'aquest material requeriria una monografia signada per un expert folklorista.

I citem encara l'ajuda que Patxot brindà a l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana; a la Societat d'Estudis Occitans; a l'Associació Professional d'Estudiants de Dret, així com a l'edició de títols tan diversos com són: *La nit transparent*, del Dr. Carles Cardó, i les *Normes del Comerciant*, de M. Carrasco i Formiguera, víctima de la catalanofòbia dictatorial.

L'inici de la guerra civil i l'esclat de la violència anarquista va sorprendre el matrimoni Patxot-Rabell a la Masia Mariona, de Mosqueroles. Atès el gran risc d'ésser víctima dels que s'anomenaven "incontrolats", el conseller de Cultura de la Generalitat, Ventura Gassol, va organitzar-ne la sortida del Montseny i el pas a França.

Per a Rafael Patxot fou un trencament total, un abans i un després d'aquell fatídic 1936. Molts dels seus projectes en vies d'execució, deturats per sempre més, i no tornaria a veure Catalunya, l'objecte de la seva màxima dedicació, d'on havia hagut de fugir d'amagat.

El destí final de la família Patxot fou l'acollidora Suïssa. Al matrimoni gran s'hi afegí la filla Concepció, marit i fills, que la guerra havia sorprès estiuellant a la Cerdanya francesa. Ara bé, l'any 1939, acabada la guerra civil, Rafael Patxot donà, un cop més, la mesura del seu caràcter, ja que es negà a tornar mentre hi hagués dictadura: ell era un home lliure i no acceptava viure sota un règim d'opressió nacional i cívica. Així doncs, inicià un llarg exili de vint-i-vuit anys, fins al seu traspàs a Ginebra el 1964, als noranta-dos anys.

Malgrat tot, Rafael Patxot, expatriat i sentint-se traït per la ingratitud del seu poble, no restà pas inactiu en terra estrangera. Coneixia i admirava el cardenal Francesc Vidal i Barraquer, desterrat per no haver-se sotmès a les exigències del nou règim vencedor de la guerra civil. I quan, a l'estiu de 1943, emmalaltí i traspassà, en el curs d'una estada a Suïssa, Patxot l'atengué i es féu càrrec de les despeses del sepeli provisional a la cartoixa de La Valsainte (Fribourg), on el cos romandria fins l'enterrament solemne a Catalunya, el maig de 1978.

Patxot va socórrer econòmicament exiliats catalans; féu publicar, a Barcelona, diversos textos que els fets de 1936-1939 havien deixat en suspens i, sobretot, va finançar l'*Onomasticon Cataloniae*, l'obra ingent del filòleg sense parió Joan Coromines.

Afegim que també va dotar algunes beques d'estudis a l'estranger, d'una de les quals –a la Universitat de Ginebra– vaig ser-ne beneficiari, oferint-me, a més, el privilegi de conèixer i tractar aquest home d'excepció.

Com a cloenda de les activitats de Rafael Patxot a l'exili, cal subratllar l'acurada edició de les seves monumentals memòries, *Guaítant enrera*, publicades a Ginebra el 1952, que constitueixen un veritable testament espiritual. Són 946 pàgines que, encapçalades per l'*Adéu a Catalunya*, a una *Catalunya tiranitzada*, es divideix en dues parts: la primera, que conté articles publicats entre 1902 i 1935, una extensa relació de les seves fundacions i una selecció d'anècdotes de personalitats significatives. A la segona part narra les incidències de la guerra civil, les malvestats de què fou objecte per part de les autoritats dictatorials, i afegeix un interessant epistolari.

Un trist epitafi clou el volum: "La meua vida contenia quelcom que no ha pogut esplaïar i que morirà amb mi. Malaguanyada vida!"

* * *

A més de les incomputables aportacions com a mecenes al servei de Catalunya, Rafael Patxot ens ha deixat, vives i presents, les lliçons morals de les seves actuacions i actituds. Citem-les breument:

–La fidelitat. A la família, materialitzada en cinc Fundacions. I a les arrels, Sant Feliu de Guíxols i la pàtria catalana.

–L'estoïcisme. Un estoïcisme cristià, afegiria, amb l'acceptació del sofriment com a mitjà de perfeccionament espiritual.

–L'austeritat. Tot un estil de vida sobri, que pot resultar sorprenent en una persona abundantment proveïda de béns materials.

–La generositat. Extrema generositat, contrapunt a l'austeritat, en benefici de la societat, però també d'exiliats i becaris.

–La defensa a ultrança de la personalitat humana, que n'impregnà pensament, actituds i decisions.

–Un insubornable sentit del deure, vinculat a una altíssima autoexigència.

–Una total unitat entre allò que pensava, deia i feia.

–Intransigència radical amb la falsedat, la mentida i el deshonor.

–I un rigor moral inabdicat, que l'empenyí tota la vida a lluitar per allò que creia just, arborant el lema: "Si lluites per la justícia, una derrota esdevé una victòria".